

УДК 811.111'37'42

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2022-11.36>

МОВЛЕННЄВА РЕАЛІЗАЦІЯ АНГЛОМОВНОГО КОНЦЕПТУ *ALCHEMY*

Томчаковська Юлія Олегівна

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри іноземних мов

Національного університету «Одеська юридична академія»

Фонтанська дорога 23, Одеса, Україна

Стаття присвячена дослідженню особливостей вербалізації концепту *ALCHEMY* та визначенню його концептуальних ознак, що є одним із актуальних завдань сучасної когнітивної семантики. Мета роботи полягає в аналізі лексичних засобів мовленнєвої вербалізації концепту *ALCHEMY*. Матеріалом аналізу виступали тлумачні, етимологічні словники англійської мови та наукові і публіцистичні тексти в мережі Інтернет, які присвячені опису феномену алхімії. У роботі використано такі методи дослідження: етимологічний аналіз, дефініційний аналіз, концептуальний аналіз, контекстуально-інтерпретаційний метод. Стаття містить визначення терміну «концепт» як оперативної змістовної одиниці пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної в людській психіці, наводить основні підходи до його вивчення та структури. В структурі концепту відображається вихідне сприйняття народом відповідного феномена, його осмислення на поняттєвому рівні, а також інші уявлення про нього, що виникають як результат безперервної взаємодії людини з навколишнім світом. Дослідження мовленнєвого втілення будь-якого концепту доцільно проводити в декілька етапів: 1) аналіз етимології лексичної одиниці, яка номінує відповідний концепт, та виокремлення мотиваційних концептуальних ознак; 2) виявлення поняттєвих концептуальних ознак за рахунок аналізу відповідних словникових дефініцій та мовленнєвих контекстів; 3) побудова структури досліджуваного концепту. Проведений дефініційний та контекстуально-інтерпретаційний аналіз показав, що поняттєвими ознаками концепту *ALCHEMY* є ненауковість, пошук, перетворення, вічне життя, універсальні ліки, містичність, секретність, чистота помислів, довговічність. Мотиваційні ознаки концепту *ALCHEMY* визначаються етимологією англійської лексеми *alchemy* та вербалізуються наступним чином: окультизм, пошук, ненауковість. Зазначені концептуальні ознаки є ядреними ознаками у структурі відповідного концепту. Перспективним продовженням даного дослідження є аналіз лексичних засобів вербалізації концепту *ALCHEMY* в англійських художніх творах, а також вивчення лінгвальних особливостей створення образу вченого-алхіміка, що уможливить виділення периферії аналізованого концепту.

Ключові слова: концепт, концептуальна структура, мотиваційна ознака, поняттєва ознака, *alchemy*.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Аналіз наукових праць у сфері когнітивної лінгвістики, опублікованих за останні декілька років, показав, що інтерес до такого роду досліджень неухильно зростає, вони мають усталений термінологічний апарат, методи досліджень, а також різноманітний матеріал вивчення, тим самим розширюючи межі можливостей когнітивної лінгвістики. У найзагальнішому вигляді когнітивістику можна визначити як міждисциплінарну наукову галузь, що вивчає ментальні здібності людини, які становлять основу її раціональної поведінки. Пріоритет семантичних пошуків у руслі когнітивної лінгвістики зумовив появу і бурхливий розвиток когнітивної семантики. Зазначимо, що у сфері когнітивної семантики широкого застосування набула теорія лексичних концептів та когнітивних моделей (Evans, 2007).

Дане дослідження присвячено вивченню англійського концепту *ALCHEMY* у мовленні. Алхімія є феноменом середньовічної культури, у якому своєрідно перепліталися початкові природничо-наукові (перш за все хімічні) уявлення про світ і характерні для даної культури уявлення про людину та суспільство. Головною метою тодішніх вчених-алхіміків були пошуки так званого філософського каменю, здатного перетворювати неблагородні метали на золото та срібло. Філософський камінь мав, крім того, забезпечувати вічну молодість, виліковувати усі хвороби тощо. Ця ідея базувалася на уявленнях грецької філософії про те, що матеріальний світ складається з одного або кількох «першоелементів», які за певних умов можуть переходити один в одного (*Alchemy – b*).

Актуальність запропонованої роботи визначається насамперед загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення

процесів концептуалізації та категоризації світу, а також відсутністю комплексного аналізу відповідного концепту у вітчизняному мовознавстві. Концепт ALCHEMY є невід'ємною частиною англomовної картини світу, який знаходиться на перетині її наївної та наукової версій, о універсально релевантність запропонованої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Під концептом розуміємо ментальний комплекс, певним чином організовану різносубстратну одиницю знань, яка є включеною до свідомості людини та її колективне несвідоме. Так, до складу ментально-психонетичного комплексу О.О. Селіванова включає наступні компоненти: «(1) вербалізований компонент мислення, що містить знання про мову, що існують в мовній формі або у вигляді текстової, дискурсивної інформації і які становлять будь-які способи опису світу (наукові, художні, фольклорні), які позначилися на нашій концептуальній моделі; (2) невербалізований компонент мислення (досвідні, образні, математичні знання, знання культури, мистецтва та ін.); (3) образи (гешталти), здатні мати невербальний і вербальний статус; (4) психічні функції: відчуття, інтуїція, трансценденція, які корелюють з мисленням в пізнавальних процесах, в тому числі з використанням мови; (5) рефлексії в ментально-психонетичному комплексі, які ґрунтуються на архетипах колективного несвідомого» (Селіванова, 2006, с. 112-114). Отже, концепт поєднує у собі значення, смисл і форму породження цього смислу та значення. У комунікативному аспекті концепт може бути вираженням як вербальним, і невербальним способами.

На сьогоднішній день немає єдиної теорії, що чітко визначає структуру концепту. Однак загальноприйнятою тезою серед розробників проблеми концептуалізації знань є те, що концепт має певну структуру. Ця структура має нежорсткий характер, що пов'язано з активною динамічною роллю концепту в процесі мислення – він весь час функціонує, актуалізується у різних своїх складових частинах та аспектах, з'єднується з іншими концептами та відштовхується від них. Отже, концепт як одиниця структурованого знання має певну структуру: він складається з компонентів (концептуальних ознак). Метою лінгвокогнітивного дослідження є аналіз значення всіх слів та виразів, що об'єктивують той чи інший концепт у національній мові, а також систематизація, тобто системний опис, представлення в упорядкованому вигляді ділянки системи мови, що репрезентує даний концепт. При цьому важливою є теза про збереження та структурування в інди-

відуальній свідомості інформації про світ і про себе у вигляді певних структур, уявлень, знань та оцінок, а також теза про переробку інформації від сенсорних сигналів на вході до ментальних репрезентацій різного типу (образів, пропозицій, фреймів, скриптів, сценаріїв і т.д.) у свідомості людини (Pizzuto, 2007).

Принагідно зазначається, що лише частина концептів знаходить мовну об'єктивацію, проте найважливіші концепти кодуються саме у мові. Концепт включає у собі як смислове і понятійне, а й виключно суб'єктивне сприйняття. Завдяки концептам можна зрозуміти ментальність того чи іншого народу, зрозуміти окремого індивіда (Wilson, 2012).

Формулювання мети і завдань статті.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей вербалізації концепту ALCHEMY в англійському мовленні, а отже, виявленні відповідних концептуальних ознак у його структурі.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення наступних завдань:

- 1) виокремлення мотиваційних ознак концепту ALCHEMY в англійській мові;
- 2) виділення поняттєвих ознак концепту ALCHEMY в англійській мові;
- 3) структурування англomовного концепту ALCHEMY.

Об'єктом дослідження виступає англomовний концепт ALCHEMY, **предметом** – його концептуальні ознаки, вербалізовані у мовленні. Матеріал дослідження склали тлумачні та етимологічні словники англійської мови, а також наукові та публіцистичні тексти, представлені у мережі Інтернет. Одиницею аналізу є лексична одиниця *alchemy*, яка номінує відповідний концепт, її словникові дефініції і мовленнєві реалізації.

У ході аналізу використано загальнонаукові методи (*аналіз, порівняння*) та спеціальні лінгвістичні методи: *етимологічний аналіз* – для виявлення мотиваційних ознак концепту, *концептуальний аналіз* – для окреслення поняттєвого складника досліджуваного концепту за допомогою *дефініційного аналізу, контекстуально-інтерпретаційний аналіз* – для тлумачення реалізації когнітивних ознак вербалізованого концепту ALCHEMY в англomовній лінгвокультурі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дослідження мовленнєвого втілення будь-якого концепту доцільно проводити в декілька етапів: 1) аналіз етимології лексичної одиниці, яка номінує відповідний концепт, та виокремлення мотиваційних концептуальних ознак; 2) виявлення поняттєвих концептуальних ознак за

рахунок аналізу відповідних словникових дефініцій та мовленнєвих контекстів; 3) побудова структури досліджуваного концепту.

Згідно із зазначеними етапами, розпочнімо аналіз особливостей вербалізації концепту ALCHEMY в англійській мові з виявлення його мотиваційних ознак. Як зазначають етимологічні словники англійської мови, лексична одиниця *alchemy* походить від грецького *khemeioa*, що в свою чергу висходить до *Khemia*, однієї із назв Єгипту зі значенням "land of black earth", або грецького *khumatos* зі значенням "that which is poured out." Отже, однією з версій появи цієї номінації можна назвати метонімічний перенос значення протоіндоєвропейського кореня **gheu-* зі значенням «литися». Це значення, на нашу думку, позначає один із процесів під час алхімічних дослідів.

До початку XVII століття дана лексична одиниця вживалася як науковий термін, якому на зміну прийшла номінація *chemistry*, тоді як *alchemy* вживалася у своєму більш містичному значенні.

Префікс *al-* можливо походить від означеного артикля в арабській мові, що є другим кроком у запозиченні цієї номінації в англійську мову. Грецька номінація *khemeioa* вперше була зафіксована у декреті (близько 300 року) римського імператора Діоклетіана, що забороняв "the old writings of the Egyptians". Це доводить, що ранні практики у сфері алхімії проводилися саме у Єгипті. Крім цього це є свідченням у підтримку того, що зазначена номінація походить від давньої назви Єгипту. Зрештою, Олександрія була, швидше за все, місцем народження алхімічної думки, яка поєднувала технології, релігію, міфологію та філософію у вивченні досконалості людського тіла, експериментальну металургію (наприклад, перетворення низьких металів на золото), пошуки універсального розчинника, загальні фізичні та хімічні реакції та створення справжньої панацеї, наприклад, філософського каменю (The American Heritage Dictionary).

В англійській мові перше вживання аналізованої номінації зафіксовано всередині XIV століття, в яку вона була безпосередньо запозичена з давньофранцузької мови:

«alchemy – medieval chemistry; the supposed science of transmutation of base metals into silver or gold" (involving also the quest for the universal solvent, quintessence, etc.), mid-14c., from Old French alchimie (14c.), alquemie (13c.), from Medieval Latin alkimia, from Arabic al-kimiya, from Greek khemeioa (found c.300 C.E. in a decree of Diocletian against "the old writings of the Egyptians"), all meaning "alchemy," and of uncertain origin» (Online Etymology Dictionary)

Що ж стосується мотиваційних ознак досліджуваного концепту, то дані етимологічної довідки дозволяють виокремити наступні: *окультність, пошук, ненауковість*.

Згідно з другим етапом аналізу розглянемо поняттєві ознаки концепту ALCHEMY в англійській мові на матеріалі тлумачних словників. Відповідна лексема, що називає цей концепт, представлена трьома лексико-семантичними варіантами: [1: *a medieval chemical science and speculative philosophy aiming to achieve the transmutation of the base metals into gold, the discovery of a universal cure for disease, and the discovery of a means of indefinitely prolonging life*; 2: *a power or process that changes or transforms something in a mysterious or impressive way*; 3: *an inexplicable or mysterious transmuting*] (The Merriam-Webster Unabridged).

Відома онлайн енциклопедія Вікіпедія, яка має надзвичайно широку аудиторію, визначає відповідну лексичну одиницю наступним чином:

[an ancient branch of natural philosophy, a philosophical and protoscientific tradition that was historically practiced in China, India, the Muslim world, and Europe. In its Western form, alchemy is first attested in a number of pseudepigraphical texts written in Greco-Roman Egypt during the first few centuries AD] (Alchemy – e).

Застосування дефініційного аналізу як одного з етапів концептуального аналізу дозволило виділити такі поняттєві ознаки концепту ALCHEMY: *ненауковість (псевдонауковість), пошук, перетворення, вічне життя, універсальні ліки, містичність*.

Синонімічний ряд цієї номінації, представлений у тезаурусі, включає такі лексичні одиниці *magic, occultism, witchcraft* та інші, які також відображають концептуальну ознаку *містичність*. Антонімом у тезаурусі зазначається лексична одиниця *science*, що актуалізує концептуальну ознаку ALCHEMY *ненауковість* та протиставляє його офіційній науці.

Аналіз особливостей вербалізації даного концепту у мовленні базувався на матеріалі наукових та публіцистичних текстів, представлених у мережі Інтернет. Більшість із проаналізованих джерел повторюють словникові визначення, зазначаючи, що алхімія є формою спекулятивної думки, яка, серед інших цілей, намагалася перетворити неблагородні метали, такі як свинець або мідь, в срібло або золото, а також знайти ліки від хвороб і спосіб продовження життя. Отже, головними завданнями алхімії були продовження життя та перетворення неблагородних металів у золото. Схоже, ні те, ні інше не було здійснено, хоча, деякі дослідники вважають алхімію початко-

вою формою сучасної науки: “*alchemy, a form of speculative thought that, among other aims, tried to transform base metals such as lead or copper into silver or gold and to discover a cure for disease and a way of extending life. The most persistent goals of alchemy have been the prolongation of life and the transmutation of base metals into gold. It appears that neither was accomplished. It has been said that alchemy can be credited with the development of the science of chemistry, a keystone of modern science*” (Alchemy – b).

Автори однієї зі статей зазначають, що алхімія в середні віки була сумішшю науки, філософії та містицизму. Далекі від того, щоб діяти в рамках сучасного визначення наукової дисципліни, середньовічні алхіміки підходили до свого ремесла з цілісним ставленням; вони вірили, що чистота розуму, тіла та духу необхідна для успішного виконання алхімічних пошуків. Середньовічна алхімія була таким же мистецтвом, як і наука, і практики зберігали свої секрети за допомогою запутаної системи символів і загадкових назв матеріалів, які вони вивчали:

“*Alchemy in the Middle Ages was a mixture of science, philosophy, and mysticism. Far from operating within the modern definition of a scientific discipline, medieval alchemists approached their craft with a holistic attitude; they believed that purity of mind, body, and spirit was necessary to pursue the alchemical quest successfully. Medieval alchemy was just as much art as science, and practitioners preserved their secrets with an obfuscating system of symbols and mysterious names for the materials they studied*” (Alchemy – a).

З наведених контекстів виокремлюємо такі концептуальні ознаки: *ненауковість, містичність, секретність, чистота помислів*.

Деякі джерела, навпаки, підкреслюють саме науковий статус алхімії, заперечуючи загальноприйняте скептичне ставлення до неї. На думку авторів, алхіміками були одні з найосвіченіших людей свого часу:

“*When you think of "alchemy" do you imagine wizards brewing up concoctions of bat wings and blood? Contemporary historians would have you reconsider. Some researchers see alchemy not as fodder for "Harry Potter" stories and Wiccan ceremonies, but as the forerunner of modern science, particularly chemistry. Some of these people might've been among the best scientific minds of their eras, blazing trails that led to scientific insights all over the world*” (Alchemy – c).

Алхімія була способом для допитливих вчених досліджувати світ, намагаючись розшифрувати функції природи та використовувати їх для

різних цілей, при чому останні вийшли далеко за межі простого створення золотих самородків:

“*Alchemy was, at its core, a way for inquisitive minds to explore the way the world worked, attempting to decipher nature's functions and leverage them for various purposes. To achieve those ends, alchemists theorized, it was necessary to purify the spirit, body, and mind. Alchemy is an ancient practice shrouded in mystery and secrecy. Its practitioners mainly sought to turn lead into gold, a quest that has captured the imaginations of people for thousands of years. However, the goals of alchemy went far beyond simply creating some golden nuggets*” (Alchemy – d).

У цьому уривку актуалізована така концептуальна ознака як *довговічність*.

Загалом, історія алхімії стала значущим і визнаним предметом академічного вивчення. Вчені все більше усвідомлюють інтелектуальні зв'язки між цією дисципліною та іншими аспектами західної історії, культури, такими як еволюція науки та філософії, соціологія та психологія інтелектуальних спільнот, каббалізм, спіритуалізм, розенкрейцерство та інші містичні течії. Установи, що беруть участь у дослідженні історичного розвитку алхімії, включають “*The Chymistry of Isaac Newton project at Indiana University, the University of Exeter Centre for the Study of Esotericism (EXESES), the European Society for the Study of Western Esotericism (ESSWE), and the University of Amsterdam's Sub-department for the History of Hermetic Philosophy and Related Currents*” (Alchemy – e).

Автори ще однієї з досліджених статей зазначають, що алхімія наповнена секретами, які все більше приваблюють сучасних вчених: “*Alchemy is full of secrets. Nevertheless, over the past generation scholars have been revealing more and more of its surprising content and importance. No longer is it dismissed as a waste of time or a fool's quest*” (The secrets of alchemy).

Третім етапом дослідження є структурація аналізованого концепту. На нашу думку, виокремлені нами мотиваційні та поняттєві концептуальні ознаки входять до ядра англомовного концепту ALCHEMY, вони є стрижневими компонентами у свідомості носіїв мови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В роботі запропоновано розгляд особливостей вербалізації концепту ALCHEMY в англійській мові та мовленні. За допомогою дефініційного, контекстуально-інтерпретаційного методів як етапів концептуального аналізу виявлено низку концепту-

альних ознак: мотиваційних (*окультність, пошук, ненауковість*) та поняттєвих (*ненауковість, пошук, перетворення, вічне життя, універсальні ліки, містичність, секретність, чистота помислів, довговічність*). Зазначені концептуальні ознаки є ядреними ознаками у структурі відповідного концепту.

Перспективним продовженням даного дослідження є аналіз лексичних засобів вербалізації концепту ALCHEMY в англійських художніх творах, а також вивчення лінгвальних особливостей створення образу вченого-алхіміка, що уможливить виділення периферії аналізованого концепту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
2. Evans V. A Glossary of Cognitive Linguistics. Edinburgh, 2007. 252 p.
3. Pizzuto E. Verbal and signed languages: comparing structures, constructs, and methodologies. Berlin : Mouton de Gruyter, 2007. 350 p.
4. Wilson D. Meaning and relevance. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2012. 382 p.
5. Online Etymology Dictionary. URL: <http://www.etymonline.com> (дата звернення 20.04.2022)
6. The American Heritage Dictionary. URL: <http://ahdictionary.com/> (дата звернення 20.04.2022)
7. The Merriam-Webster Unabridged. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary> (дата звернення 20.04.2022)
8. Alchemy – a. URL: <https://www.thoughtco.com/alchemy-in-the-middle-ages-1788253> (дата звернення 20.04.2022)
9. Alchemy – b. URL: <https://www.britannica.com/topic/alchemy> (дата звернення 25.04.2022)
10. Alchemy – c. URL: <https://www.livescience.com/39314-alchemy.html> (дата звернення 26.04.2022)
11. Alchemy – d. URL: <https://science.howstuffworks.com/alchemy-to-chemistry.htm> (дата звернення 26.04.2022)
12. Alchemy – e. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Alchemy> (дата звернення 26.04.2022)
13. The secrets of alchemy. URL: <https://www.sciencehistory.org/distillations/the-secrets-of-alchemy> (дата звернення 26.04.2022)

REFERENCES

1. Selivanova, O.O. (2006). *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia* [Modern linguistics: a terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K.
2. Evans, V. (2007). *A Glossary of Cognitive Linguistics*. Edinburgh.
3. Pizzuto, E. (2007). *Verbal and signed languages: comparing structures, constructs, and methodologies*. Berlin : Mouton de Gruyter.
4. Wilson, D. (2012). *Meaning and relevance*. Cambridge: Cambridge Univ. Press.
5. Online Etymology Dictionary. URL: <http://www.etymonline.com>
6. The American Heritage Dictionary. URL: <http://ahdictionary.com/>
7. The Merriam-Webster Unabridged. URL: <http://www.merriam-webster.com/dictionary>
8. Alchemy – a. URL: <https://www.thoughtco.com/alchemy-in-the-middle-ages-1788253>
9. Alchemy – b. URL: <https://www.britannica.com/topic/alchemy>
10. Alchemy – c. URL: <https://www.livescience.com/39314-alchemy.html>
11. Alchemy – d. URL: <https://science.howstuffworks.com/alchemy-to-chemistry.htm>
12. Alchemy – e. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Alchemy>
13. The secrets of alchemy. URL: <https://www.sciencehistory.org/distillations/the-secrets-of-alchemy>

SPEECH REALIZATION OF THE ENGLISH CONCEPT *ALCHEMY*

Tomchakovska Yuliia Olehivna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Foreign Languages

National University "Odesa Law Academy"

Fontanska doroga 23, Odesa, Ukraine

The article is devoted to the study of the peculiarities of verbalization of the concept ALCHEMY and the definition of its conceptual features, which is one of the relevant tasks of modern cognitive semantics. The aim of the work is to analyze the lexical means of speech verbalization of the concept ALCHEMY concept. The material of the analysis was explanatory, etymological dictionaries of the English language and scientific and publicist texts on the Internet, which are devoted to the description of the phenomenon of alchemy. The following research methods were used in the work: etymological analysis, definition analysis, conceptual analysis, contextual-interpretative method. The article defines the term "concept" as an operational meaningful unit of memory, mental lexicon, conceptual system and brain language (lingua mentalis), the whole picture of the world reflected in the human psyche, provides basic approaches to its study and structure. The structure of the concept reflects the initial perception of the people of the phenomenon, its understanding at the conceptual level, as well as other ideas about it that arise as a result of continuous human interaction with the outside world. The study of the speech embodiment of any concept should be carried out in several stages: 1) analysis of the etymology of the lexical unit that nominates the corresponding concept, and the selection of motivational conceptual features; 2) identification of notional conceptual features through the analysis of relevant vocabulary definitions and speech contexts; 3) construction of the structure of the studied concept. The definition and contextual-interpretative analysis showed that the conceptual features of the concept ALCHEMY are unscientific, search, transformation, eternal life, universal medicine, mysticism, secrecy, purity of thought, durability. The motivational features of the ALCHEMY concept are determined by the etymology of the English lexical unit alchemy and are verbalized as follows: occultism, search, unscientific. These conceptual features are nuclear features in the structure of the corresponding concept. A promising continuation of this study is the analysis of lexical means of verbalization of the concept ALCHEMY in English creative writing, as well as the study of linguistic features of the image of an alchemist, which will highlight the periphery of the analyzed concept.

Key words: *concept, conceptual structure, motivational feature, notional feature, alchemy.*